

ПОЛІТЕХНІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Політехнічна освіта як педагогічне явище, що забезпечувало підготовку молодих поколінь до трудової діяльності в сфері народного господарства, є об'єктивною історичною та соціально-економічною необхідністю упродовж усіх історичних періодів [1, с. 130]. Відповідне трактування політехнічної освіти дозволяє науковцям узагальнити мету, принципи, зміст, методи і форми її організації що змінювалися відповідно до соціально-економічних і політичних реалій життя суспільства. Генезис політехнічної освіти виступає як становлення складної відкритої системи, в основі якої лежить взаємодія процесів навчання, виховання й продуктивної праці, які мають свої закономірності. Вони повинні здійснюватися паралельно, на всіх етапах розвитку шкільної освіти.

У 20-30-х рр. XX ст. до практичної реалізації ідеї політехнізму існувало два підходи: перший – в умовах недосконалої матеріально-технічної бази, а в деяких школах фактичної відсутності й недостатньої кваліфікації вчителів.

На основі розбудови вітчизняної системи освіти вирішувалося завдання розгортання загальної початкової освіти, забезпечення елементарного рівня технічних знань, необхідних для праці у сфері матеріального виробництва.

У контексті становлення трудової школи ставилося завдання реалізації обов'язкової неповної загальної (семирічної) освіти й розширення повної середньої освіти. На цьому етапі здійснювалася професіоналізація старшого ступеню школи у формі надання їй певного нахилу: сільськогосподарського, індустріального, педагогічного, кооперативного тощо. Це було зумовлено такими чинниками: по-перше, у той час випускники старшого ступеню загальноосвітньої школи не мали право продовжувати навчання у вишах, куди передовсім приймалися випускники професійних шкіл (робітфаків); по-друге, випускники середніх професійних закладів не задовольняли потреб народного господарства у фахівцях середньої кваліфікації. На початку 30-х рр. XX ст. була поновлена роль середньої школи як основного джерела підготовки контингенту для системи вищої і середньої спеціальної освіти (замість робітфаків, які раніше виконували означену вище функцію). У зв'язку з цим відмінялися професійні ухили середніх шкіл, зупинялося викладання загальноосвітніх предметів у школах, ліквідувалася різноманітність шкіл загальної середньої освіти, відокремлювалося виробниче навчання й передавалося до професійних шкіл. Був узятий чіткий курс на політехнізацію шкіл. Значно збільшувалася кількість студентів вишів, особлива увага приділялася підготовці кадрів за технічними спеціальностями. Ця тенденція розвитку освіти потребувала більш глибокого ознайомлення школярів із науковими основами сучасного виробництва в процесі викладання основ наук. Тож на перший план у системі політехнічної освіти тимчасово висувається такий її компонент, як "здійснення політехнічного принципу у викладанні основ наук".

Події Великої Вітчизняної війни затримали перехід до загальної середньої освіти й водночас загальмували розвиток ідеї політехнізму. У перші післявоєнні роки перед школою поставало багато гострих питань. Зокрема, прогресивна громадськість висловлювала незадоволеність тогочасним рівнем підготовки випускників до практичної діяльності. Саме в цей час на тлі розбудови промисловості й сільського господарства, коли значна кількість випускників школи включалася до праці у сфері матеріального виробництва, розпочався перехід до загальної середньої освіти. З іншого боку, у перші післявоєнні роки спостерігалася зростання технічного рівня народного господарства, яке висувало більш високі вимоги до робітників промислового й сільського виробництва. Тож цілком логічно, що за таких умов підвищення рівня трудової політехнічної підготовки учнів загальноосвітньої школи набуло суспільного й державного значення[4, с. 580-584].

Подальший розвиток промисловості та сільського господарства висував завдання піднесення рівня всього матеріального виробництва. Одним із головних джерел цього зростання повинен був стати бурхливий технічний прогрес, іншим – підвищення культурно-технічного рівня трудівників. Швидкий темп технічного прогресу в народному господарстві впродовж перших післявоєнних років кардинальним чином змінив характер праці робітників і селян, все більше наближуючи її до праці інженера, техника, агронома. Важливу роль у підвищенні культурно-технічного рівня робітників, а також у завершенні переходу від семирічної освіти до загальної середньої – була покликана здійснити загальноосвітня школа (десятирічка). Збільшення кількості випускників, які після закінчення середньої школи мали йти працювати у сферу народного господарства вимагало реформування шкільної освіти. Важливим чинником у реалізації завдань підготовки учнів до практичної діяльності, сформульованих у Законі УРСР “Про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР” (1959 р.), виступало забезпечення тісного зв’язку навчання з виробничою працею учнів. Певною мірою це призвело до посилення елементів професійної підготовки в змісті політехнічної освіти, яке спостерігалося упродовж першої половини 60-х рр. XX ст. Унаслідок усвідомлення недоцільності такого реформування у другій половині 60-х рр. XX ст. була відтворена загальноосвітня політехнічна спрямованість розвитку вітчизняної системи шкільної освіти. Упродовж 70-80-х рр. XX ст. політехнічна освіта школярів зміцнює свої позиції, удосконалюється її змістовий і процесуальний компоненти на основі упровадження поглибленої трудової підготовки старшокласників. Аналіз джерел свідчить, що саме в цей час набувають активного розвитку нові форми трудових об’єднань шкільної молоді, таких як учнівські виробничі бригади в радгоспах і колгоспах, шкільні лісництва, табори праці й відпочинку, ремонтно-будівельні бригади, трудові загони старшокласників; здійснюється значна робота щодо зміцнення навчально-матеріальної бази трудового виховання й політехнічної освіти, зокрема, поповнюється оснащення предметних кабінетів, шкільних навчальних майстерень і авто класів, створюються міжшкільні центри трудового навчання та профорієнтації [2, с. 3-5].

Реалізація нової концепції загальної середньої освіти, що розпочалася в 1989-1990р.р., зменшила можливості реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті. Політехнічна освіта школярів упродовж 90-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. забезпечувалася передовсім у ході вивчення освітньої галузі “Технології”, а також предметів фізико-математичного і природничого циклів. Зауважимо, що упровадження профільного навчання певною мірою також вирішувало завдання загальної політехнічної освіти школярів.

Упродовж XX ст. відбувалася еволюція політехнічної освіти. Її розвиток залежав від науково-технічного прогресу суспільства, конкретної стадії розвитку виробництва й технологій, рівня кваліфікації робочої сили й форм професійної підготовки працівників, а також від особливостей розбудови вітчизняної системи освіти на різних етапах досліджуваного періоду. Розбудова трудової політехнічної школи в 20-х рр. XX ст. на засадах організації продуктивної праці школярів визначалася певною суспільно значущою метою – загальноосвітня політехнічна підготовка учнів до майбутньої трудової діяльності. Розвиток політехнічної освіти школярів зумовлювався іншими цільовими орієнтирами: як того вимагала постанова “Про початкову й середню школу”, основним навчально-виховним завданням того часу виступала загальноосвітня політехнічна підготовка учнів до продовження навчання у вишах і технікумах. Тож цілком логічно, що основними структурними компонентами системи на протязі всього цього етапу виступало здійснення політехнічного принципу у викладанні наук. Дослідження науковцями історико-педагогічного досвіду XX ст. виявило, що реалізація ідеї політехнізму в шкільній освіті залежала від вирішення основних суперечностей між: а) педагогічною та економічною ефективністю продуктивної трудової діяльності учнів; б) змістом праці на сучасному виробництві й реальним змістом праці школярів; в) закономірностями та логікою навчально-виховного й трудового процесів; г) профе-

сійним (вузькогалузевим) характером трудової діяльності й необхідністю формування цілісного уявлення про сучасне виробництво, а також загально-трудової підготовки особистості. Визначені нами суперечності зумовлені, передовсім, приналежністю продуктивної праці як наукової категорії до галузі економіки, а також, невідповідністю структур і механізмів пізнавальної та предметно-перетворюючої діяльності людини [3, с. 234].

Крім цього розвиток політехнічної освіти школярів характеризувався низкою провідних тенденцій загального характеру: 1) неперервність розвитку системи політехнічної освіти на тлі становлення вітчизняної трудової політехнічної школи; 2) домінування загальної суспільно значущої мети, яка визначала розвиток всієї системи політехнічної освіти; 3) існування чітких ідеологічних установок на цінності радянського устрою, що не завжди відповідало внутрішнім, особистісним прагненням та потребам школярів; 4) відповідність рівня, змістового й процесуального компонентів політехнічної освіти науково-технічному прогресу, конкретному етапові розвитку виробництва й технологій, рівневі кваліфікації робочої сили й формам професійної підготовки працівників, етапові становлення загальної освіти; 5) ієрархічна підлеглість політехнічної освіти школярів більш потужній системі трудового становлення підрастаючого покоління; 6) наявність провідного компоненту системи, який визначав зміст політехнічної освіти в певний період її генезису; 7) забезпечення компенсаторної функції між генетичними структурами політехнічної освіти; 8) посилення професійної спрямованості змісту політехнічної освіти школярів у відповідності до поступового переходу до всезагальної середньої освіти; 9) консолідація змісту політехнічної освіти, посилення його цілісності на ґрунті набуття трудовою діяльністю школяра ролі системоутворювального фактору; 10) інтеграція науки й виробництва в політехнічному знанні на тлі переходу суспільства від індустріального до інформаційно-технологічного етапу розвитку; 11) зближення загальноосвітньої політехнічної та професійно-технічної школи у здійсненні загальної середньої та професійної підготовки молодого покоління. Визначені закономірності, суперечності й тенденції розвитку політехнічної освіти учнів дозволяють здійснити об'єктивну історико-педагогічну оцінку ідеї політехнізму.

Таким чином, соціально-економічна ситуація в Україні зумовлює необхідність удосконалення політехнічної освіти учнів шляхом посилення трудової спрямованості всіх ланок навчально-виховного процесу. При цьому важливо зосередити увагу на двох аспектах: змістовому й процесуальному. Змістовий визначає вимоги до програм, підручників та посібників; процесуальний – до методів і організаційних форм. Дотримання цих вимог має забезпечити, по-перше, формування в учнів універсальних та ефективних способів трудової діяльності з урахуванням соціальних, психологічних, екологічних, економічних, естетичних та інших факторів (моделювання, прогнозування, системний аналіз, проектування, дослідження); по-друге, виховання в них креативності, активності, самостійності, ініціативності й підприємливості, свідомого ставлення за власну долю.

Список використаної літератури

1. Батышев С. Я. Трудовая подготовка школьников: Вопросы теории и методики / С. Я. Батышев. – М. : Педагогика, 1981. – 192 с.
2. Інструктивні вказівки по контролю за організацією суспільно корисної праці учнів в школі // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1972. – № 9. – С. 3–5.
3. Калініченко Н. А. Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні. Друга половина XIX – XX століття : [монографія] / Н. А. Калініченко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. – 744 с.
4. Крупська Н. К. Про вибір професії / Крупська Н. К. // Педагогічні твори в десяти томах: за ред. М. К. Гончарова, І. А. Катрова, М. О. Константинова. – К. : Радянська школа, 1964. – Т. 4. – С. 589.